

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційне дослідження Коч Світлани Вадимівни

«Транскордонні простори та спільноти в політичному процесі:

кліважі локальності», подане на здобуття наукового ступеня

доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02

– політичні інститути та процеси

Актуальність опонованої дисертаційної роботи детермінована практичною потребою наукового дослідження політичних процесів, які відбуваються в транскордонних просторах країн Європи в умовах глобалізації, інтеграції, розвитку нових поглиблених форм транскордонного співробітництва.

Назрілість обраного дослідження зумовлена й тим, що 11 жовтня 2018 р. в Україні набув чинності Закон «Про внесення змін до деяких Законів України щодо транскордонного співробітництва». Його мета, згідно з Пояснювальною запискою до нього, – створення законодавчих підстав для утворення та діяльності об'єднань єврорегіонального співробітництва, європейських об'єднань територіального співробітництва (ЄОТС), впровадження прозорих умов державної підтримки проектів транскордонного співробітництва.

Йдеться про впровадження політики в межах нових організаційно-правових форм транскордонного співробітництва. Очікується позитивний ефект для прикордоння, оскільки єврорегіональне співробітництво – це інструмент розвитку прикордонних територій, підвищення їх конкурентоспроможності, кооперації, а також складова євроінтеграційного процесу нашої держави. На цьому акцентовано як у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. (при реалізації Цілей 1 та 2) так і в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, яку наша країна ратифікувала 16 вересня 2014 р. Відповідно до неї (розділ V, глава 27, ст. 446) Сторони мають

сприяти взаєморозумінню та двосторонньому співробітництву у сфері регіональної політики щодо методів формування та реалізації регіональних політик, зокрема, багаторівневого управління та партнерства з особливим акцентом на розвитку відсталих територій та на територіальному співробітництві, при цьому створюючи канали зв'язку та активізуючи обмін інформацією між національними, регіональними та місцевими органами влади, соціально-економічними утвореннями та представниками громадянського суспільства.

Впровадження нових форм транскордонного співробітництва, які впливають на нові тенденції соціально-економічного, інфраструктурного розвитку, ставить перед політичною наукою завдання детального вивчення геостратегічного та геополітичного контексту прикордонних і транскордонних стратегій сусідніх держав України, аналізу глибини соціальних розколів на просторах Східної Європи, які авторка визначила як простір дослідження. С. Коч обґрунтувала свій вибір тим, що «множинність транскордонних меншин, гібридних етноконфесійних та етносоціальних груп, діаспор катаклізми, розділених кордонами модерних держав, зумовила стабільність антимодерної складової в регіоні» (с. 5).

Необхідним науково-теоретичним підґрунтям успішного розв'язання сформульованих завдань слугує застосована дисертанткою методологічна система дослідження транскордонних просторів та спільнот в сучасних політичних процесах. Конструюючи методологію власного дослідження, С. Коч спиралася на системний та структурно-функціональний підходи, метод синтезу системного й просторово-часового підходів, методи соціального конструктивізму та історико-генетичного підходу. Особливе місце в дослідженні авторка відвела методам акторно-мережевої теорії та критичної геополітики, які дали змогу уникнути заданих поняттєвих схем і підходів (с. 29–31). Важливе значення, з огляду на те, що предмет дослідження має міждисциплінарну основу, в роботі набули методи

морфологічного, інституційного, порівняльно-правового, прогностичного аналізу та метод моделювання.

Логічно визначивши та аргументувавши мету, завдання, об'єкт, предмет, географічні межі дослідження (с. 28–29), С. Коч зуміла вибудувати таку структуру дисертації, яка дала змогу отримати низку актуальних наукових результатів.

По-перше, проведене комплексне дослідження стану наукової концептуалізації операційних понять «транскордоння», «прикордоння», «кордон» в соціальних та політичних науках (с. 39–102). Авторка проаналізувала особливості концептуалізації поняття «прикордоння» в контексті державно-національного розвитку, коли кордон і прикордоння – невіддільні частини державного простору та індикатори державного суверенітету.

Простежуючи динаміку теоретико-концептуального аналізу та розвитку поняттєвого апарату С. Коч дослідила умови виокремлення «прикордоння» в самостійний об'єкт аналізу в політологічній науці. Особливості інтерпретації політичних просторів у теоріях критичної геополітики дали змогу авторці пояснити теорії «посттериторіального» розвитку й обґрунтувати ідеї організації та конструювання державного і політичного простору в політичних практиках сучасних держав, представити простір як доповнену реальність, як уявний, ментальний образ, що впливає на соціальну та політичну поведінку окремих груп населення.

Досліджуючи змістовну еволюцію понять «прикордоння» та «транскордоння», дисертантка акцентувала увагу на особливостях аналізу в межах центр-периферійної та мережевої систем соціально-політичної організації. Вона визначила, що прикордонні простори можуть бути суб'єктами політичного процесу в умовах конкуренції когнітивних карт, уявних образів, історичних інтерпретацій епохи Постмодерну.

Заслужовує на увагу ґрунтовний аналіз і класифікація підходів до інтерпретації природи та функцій просторів біля кордону, як прикордонних,

провінційних, периферійних, буферних, контактних, транскордонних. С. Коч уточнила процес перетворення статичних кордонів у динамічні в межах транскордонних просторів, що представлено як форму трансформації межі державної влади та політичного суверенітету.

Визначаючи, що трансформація значення територіального простору як основи держави розпочалася зі зміною принципів Версальської системи, авторка довела, що держави перестали бути унікальними суб'єктами, які встановлюють картографічну мережу. А застосування принципів відкритих, прозорих, внутрішніх кордонів є ознаками перегляду ідеї абсолютного суверенітету на користь «перфорованого», «обмеженого», «розділеного» суверенітету.

Дисертантка представила аналіз методології дослідження локальностей прикордонного простору (с. 103–147), акцентуючи увагу на тому, що аналіз локальних просторів передбачає дослідження принципів розділення (кліважування) простору з позицій різних підходів, які зосереджують увагу на морфологічних і функціональних особливостях окремих розколів та на виявленні динаміки функціонування соціально-культурних сегментів в умовах поліхрональних структурних зв'язків. Доцільність застосування методології просторового аналізу Ліпсета – Роккана, в якій розглянуто кліважі соціально-політичного простору Західної Європи, С. Коч пояснила тим, що ця методологічна основа дає змогу досліджувати функціональні можливості локальних просторів як наслідок процесів історичної фрагментації та соціально-політичного кліважування, які обумовлюють активність ментальних та поведінкових вподобань.

Авторка зосередила увагу на чинниках кліважування простору (с. 103–129) та на соціально-культурній структурі транскордонних систем в умовах темпоральних розривів (с. 130–147), проаналізувала соціально-політичні практики суб'єктів транскордонних систем (с. 147–165). Привертає увагу висновок, що кліважі локальності, як адаптивна форма реструктуризації соціальної системи, ситуативно виникають та існують весь час, доки не

змінюються умови їх функціональності. Відтак, транскордоння розглянуто як простір функціонального соціально-політичного порядку в межах певного історичного часу.

По-друге, в роботі: проаналізовано структурно-функціональний порядок транскордонного простору шляхом аналізу соціальної природи локальності та значення соціального й публічного нормування відносин (с. 168–194); досліджено транскордоння в умовах зустрічної політичної інтеграції (с. 194–216); визначено структурні моделі та форми організації соціального порядку в прикордонні (с. 216–229); здійснено соціально-політичний аналіз транскордонного позиціювання культурної ідентичності (с. 229–240).

На увагу заслуговує висновок, що поліморфізм транскордонного простору та його соціальна структура зумовлюють сучасний стан глобального політичного порядку. Авторка наголосила, що дизайн сучасних політичних відносин формує тип функціонального простору з еластичними інституціональними системами, які відповідають соціально-економічним викликам. Головним суб'єктом нового простору представлені локальні групи, що формуються в межах рухливих соціально-культурних просторів в умовах транскордоння, створюючи систему локального соціального порядку нівелюючи будь-які форми тиску (інституційного, ідентифікаційного). С. Коч визначила нові формати регіоналізму та активність нових суб'єктів соціальних відносин: малих груп, діаспор, локальних і регіональних систем.

По-третє, цікавим є онтологічний аналіз локальних спільнот прикордоння як суб'єктів політики, запропонований у третьому розділі дисертації. Її авторка розглянула образи прикордоння в контексті політики ідентичності (с. 244–260), суб'єктів та практики соціально-політичної комунікації в прикордонні (с. 260–285), проаналізувала функціональну диференціацію локальних груп транскордонної системи (с. 286–308).

Важливим є визначення здатності прикордоння продукувати «соціальне місце», що є причиною стійкості локально-територіальних

ідентичностей, які можуть ставати основою артикуляції соціально-політичних вимог «історичних», «корінних» і «титкульних» груп. С. Коч відзначила, що локально-територіальні спільноти здатні зберігати соціальну функцію, не зважаючи на динаміку зміни соціально-політичних систем, у той час як локально-мережеві структури є формою функціональної організації соціальних відносин, які ситуативно виникають як результат взаємодій.

Також зазначено, що локально-територіальні групи – це переважно пасивні реципієнти в комунікаційному просторі, а локально-мережеві – відіграють роль акторів соціально-політичного діалогу на регіональному і на міжнародному рівнях. Унікальною рисою таких груп є здатність «обирати» простір для діалогу та позицію в процесі комунікації. Феномен цих суб'єктів виявляється в універсальній можливості бути представленими на всіх рівнях соціально-політичних відносин.

По-четверте, важливим внеском дисертантки в розвиток політичної науки є здійснений у четвертому розділі роботи аналіз процесу соціально-політичного позиціювання локальних спільнот у транскордонних просторах. Вона дослідила процес конструювання систем міжгрупової соціально-політичної комунікації в умовах транскордоння (с. 309–330); проаналізувала особливості інституціональної еластичності та формально-правової рухомості регіонального порядку прикордоння (с. 330–356); простежила формальні основи інституалізації мережевих транснаціональних систем (с. 356–381).

С. Коч відзначила, що, не дивлячись на визнання регіоналізму в Європі та сприяння транскордонному розвитку, сам «транскордонний регіон» сприймають як неоднозначний феномен або, навіть, загрозу чинному публічному порядку. Доцільним вважаємо висновок щодо системних якостей транскордоння, утворених внаслідок накладання вертикальної та горизонтальної комунікаційних структур, які створюють держава, її інституції, інтеграційні структури наддержавного характеру і локальні суб'єкти транскордонного простору.

В роботі акцентовано, що на просторах Європи на основі концепції «Європи регіонів» відбувся процес конституювання регіону як особливого соціального об'єкта, який представлено як адміністративну одиницю в системі владно-управлінських відносин, і як політичного суб'єкта. Авторка здійснила порівняльний аналіз процесів децентралізації країн Західної та Східної Європи, акцентувала на особливостях упровадження децентралізації.

Важливим також є аналіз процесу розвитку транскордонного співробітництва, форм його впровадження та політико-правового регулювання. Досліджено нормативно-правові стандарти регулювання діяльності форм транскордонного та прикордонного співробітництва, окреслено значення європейських організацій, зокрема, Ради Європи та ЄС.

По-п'яте, дисертантка простежила політичні практики в межах транскордонного простору (розділ 5): шляхом дослідження локальності як об'єкта уваги в регіональних політиках і практиках критичної геополітики (с. 382–420); шляхом аналізу лобістських практик і структур, які створюються суб'єктами транскордонних просторів (с. 420–445). Привертає увагу аналіз практик держав, що взяли курс на створення регіональних зон впливу стосовно локальних груп прикордоння, та аналіз меморіальних стратегій та соціальних проектів, спрямованих на «споріднені групи», «співвітчизників за кордоном», «дружні суспільства», «діаспори».

Звернуто увагу на формування геостратегічних національних політик Угорщини, Польщі, Словаччини, Румунії, Болгарії, Туреччини щодо локальних мережевих та локальних територіальних груп. Простежено процес сприяння інституціоналізації регіоналізму, що виражається пошуком шляхів вирішення внутрішніх завдань зовнішніми ресурсами, в тому числі, внаслідок актуалізації субрегіональної колаборації.

Відзначаючи належний рівень дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне детальніше з'ясувати деякі аспекти дослідження, висловити низку зауважень та побажань:

- 1) У дисертації застосовано теорію соціально-політичного

кліважування простору, що її норвезький політолог С. Роккан розробив для аналізу партійно-політичних моделей Західної Європи. Хотілось би з'ясувати, якими є особливості застосування цієї теорії для аналізу соціально-політичних процесів на просторах Східної Європи.

2) У першому розділі роботи широко представлено розвиток понятійно-категоріального апарату, що використовується у західних германо- та романомовних державах. Зокрема, за основу роботи взято поняття «кордон», «транскордоння», «прикордоння», «фронтір». Чи слід застосовувати всі ці поняття щодо прикордонних зон України? В якій формі доцільно розробити власне український науково-категоріальний апарат, враховуючи специфіку українських кордонів, та чи є в цьому науковий і практичний сенс?

3) В підрозділі 4.3. – «Мережеві транскордонні системи: формальні основи інституалізації» здійснено аналіз процесу формування та діяльності транскордонних форм співробітництва на основі розвитку євро регіонів та єврорайонів. Утім, в Україні у 2018 р. легалізовано нову форму діяльності – об'єднання євро регіонального співробітництва, європейських об'єднань територіального співробітництва. Яке значення цієї форми в процесах розвитку транскордонного співробітництва для України.

4) У роботі міститься твердження, що сучасні діаспори набули якостей політичних суб'єктів, і наведено відповідні приклади інструменталізації соціально-культурних мереж держав Східної Європи. В цьому зв'язку хотілось би почути думку авторки щодо набуття діаспорами рис суб'єкта, який акумулює потенціал націєтворення. В чому відмінності процесів націєбудування, пов'язаних із модерною державою та діаспорною мережевою системою?

5) У підрозділі 5.1. «Локальності в регіональних політиках та практиках критичної геополітики» дисертантка прослідкувала зміни в політиці європейських країн щодо роботи з діаспорами та щодо запровадження «афірмативних» практик до закордонних «етнічних своїх», зазначаючи на геополітичній\геостратегічній складовій таких політик. Також,

у підрозділі 3.3. «Функціональна диференціація локальних груп транскордонної системи» авторка дослідила процес виконання країнами Східної Європи рекомендацій Рамкової конвенції про захист національних меншин, механізми реалізації прав національних меншин шляхом упровадження форм політичного представництва в контексті системи багаторівневого управління. У зв'язку з цим постає запитання щодо авторського бачення можливих наслідків реалізації комплексу таких політик.

6) Певний подив викликало намагання дисертантки акуратно обійти найбільш актуальну проблематику, без якої дослідження виглядає дещо куцо. Йдеться як про українсько-російські транскордонні простори та спільноти, так і про інтеракції росіян з іншими народами. Вони могли б стати важливим складником опонованої дисертації. Окремі ж фабули про російський фактор виглядають як згадки про покійника: або добре, або ніяк. Але оскільки доброго мало, то, як правило, ніяк.

7) Теперішню російсько-українську війну не слід розглядати як щось локальне чи тимчасове. Реваншизм РФ – це серйозно, глобально й надовго. Тому вважаємо, що в цьому контексті компаративний аналіз, наприклад, українсько-західного та українсько-східного транскордоння виглядав би більш ніж доречно.

8) На сторінках 229, 231, 265, 268 та ін. авторка вжила термін «руський». Хотів би зрозуміти, про кого чи про що йдеться?

9) В окремих сюжетах дисертації превалує констатація факту, яка за відсутності авторських суджень виглядає однобоко. Приміром, на с. 380 йдеться про те, що «В 2016 р. в Польщі був встановлений Національний день пам'яті жертв геноциду громадян Польської Республіки. Сейм Республіки Польща встановив цей день в пам'ять про жертви Волинської різанини польського населення, влаштованої бійцями Організації українських націоналістів, Української повстанської армії, дивізії «СС Галичина» та інших українських формувань під час Другої світової війни». Але це лише погляд з одного боку, в даному випадку польського сейму. Насправді ж

ситуація на Волині під час Другої світової війни була значно складнішою. Там тривало протистояння між Українською повстанською армією та Армією крайовою, підпорядкованою польському уряду в Лондоні. Його жертвами стали не лише вояки, а й десятки тисяч мирних жителів з обох боків. Про це слід пам'ятати та усвідомлювати, що однобічне подання фактів шкодить не лише принципам об'єктивізму, а й національним інтересам, у даному випадку України.

10) Ще кілька зауважень технічного плану: а) додаткове ділення на підпункти у першому розділі, хоча й дає змогу конкретніше визначити окремі аспекти дослідження, на мій погляд, є структурним ускладненням; б) у роботі трапляються граматичні помилки, описки, русизми (наприклад «Руський мир», «Руське Царство»).

Висловлені зауваження не применшують позитивного враження від дисертаційної роботи, її наукового значення та новизни результатів. Дослідження є самостійним, цілісним, логічним та завершеним. Воно характеризується науковою новизною основних положень, комплексним і ґрунтовним аналізом обраної теми та досягнення поставленої мети – «виявленням системних трансформацій транскордоння як простору соціально-політичної дії в умовах глокалізації». За темою дисертації опубліковано достатню кількість наукових публікацій, зокрема: індивідуальна монографія, 4 розділи в колективних монографіях, 57 статей у наукових журналах, збірниках наукових праць, матеріалах наукових конференцій та інше, у тому числі – 16 статей у фахових виданнях із політології, 7 статей у закордонних наукових виданнях і 20 статей у вітчизняних виданнях, що відображають наукові результати дисертації, 14 статей, що додатково відображають наукові результати дисертації. Основні результати дослідження також апробовані дисертанткою на міжнародних конференціях. Автореферат оформлено відповідно до вимог, його зміст відповідає змісту дисертації й у повному обсязі відображає основні положення дослідження.

Усе це дає підстави констатувати, що дисертаційна робота Світлани Вадимівни Коч «Транскордонні простори та спільноти в політичному процесі: кліважі локальності» виконана на високому науково-теоретичному рівні та відповідає сучасним вимогам МОН України до такого роду наукових робіт та паспорту обраної спеціальності. Отже, авторка дисертаційного дослідження заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент –

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри документознавства,

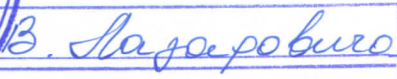

інформаційної діяльності та українознавства

Тернопільського національного економічного

університету, заслужений працівник освіти України

 М. В. Лазарович

Завірюю:
Зав. загальним відділом